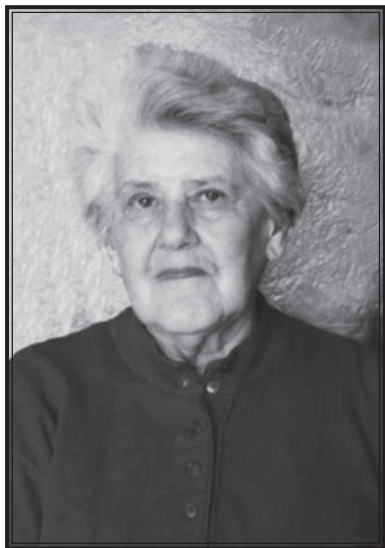

*Ліляна Маркс
(Хорватія)*

НА ЗГАДКУ ПРО МАЙЮ БОШКОВИЧ-СТУЛЛІ

09.11.1922 – 14.08.2012

14 серпня 2012 року в м. Загребі після важкої хвороби пішла із життя академік Майя Бошкович-Стуллі – відомий фольклорист, фахівець із теорії та історії літератури. Народилася дослідниця в м. Осіек 9 листопада 1922 року у єврейській родині, уже наступного року сім'я переїхала до Загреба. Початкову і середню освіту здобула в Загребі, однак 1941 року змушена була припинити навчання у зв'язку з військовими подіями. Сестру Майї – Магду – одразу заарештували після заснування НДХ і вбили навесні 1942 року.

Інших членів родини того ж року ув'язнили в Осієку. Після інтервенції вони встигли втекти на італійську територію. Батько загинув у Цриквениці. Майя з матір'ю, дідом і тіткою переїхала до Дубровника: там їх італійські окупанти спочатку інтернували на о. Лопуд, а потім перевезли до концентраційного табору Кампор на о. Раб, де і помер її дід. У таборі Майя брала участь у нелегальному русі опору, а після капітуляції Італії і закриття табору вступила до першого збройного єврейського загону в окупованій Європі – Рапського єврейського батальйону, який приєднався до партизанського руху. Під час війни втратила всю свою родину.

Після війни розпочала славістичні студії в Загребі, продовжила їх у Казані й Санкт-Петербурзі (тоді – Ленінград), а після Резолюції Інформбюро повернулася разом з іншими студентами з Радянського Союзу до Югославії, Белграда, де 1950 року отримала диплом про вищу освіту. З 1951 року працювала в Академічному інституті Адріатики, а з 1952 року і до виходу на пенсію в 1979 році – в Інституті етнології і фольклористики (колишній Інститут з народної творчості). У 1961 році була зарахована в докторантуру в Загребі з темою, пов'язаною з легендами про Міда, у якого були козячі (або осячі) вуха [надруковано 1967 р., «Narodna predaja o vladarevoj tajni» («Народна легенда про володареву таємницю»)]. У книзі представлено 291 варіант цієї легенди майже з усього світу. Тексти їй надсилали дослідники-фольклористи, з якими, однак, вона не була особисто знайома, що свідчить про її популярність серед науковців і про фундаментальність та значення самого феномену дослідження. В авторському підході до трактування різних версій однієї і тієї самої легенди відчутні ознаки майбутнього наукового зростання дослідниці. Свідома того, що аналіз у межах лише однієї дисципліни не буде повним, М. Бошкович-Стуллі у своїх розвідках об'єднала антропологічні, міфологічні, культурологічні аспекти дослідження, утворюючи популярний на сьогодні інтердисциплінарний і мультидисциплінарний підходи в інститутській науковій практиці.

У 1963–1973 роках очолювала Інститут і була головним редактором наукового часопису «Narodna umjetnost» («Народна творчість»). Це був той історичний період, коли «Народна творчість» виступала своєрідним науковим містком між Сходом і Заходом: у масштабних останніх наукових виданнях дослідники інформували про різні розробки, методології, концепції. Не в останню чергу це відбулося завдяки обізнаності М. Бошкович-Стуллі в мовах, а також завдяки використанню нею обох способів наукового аналізу та його глибині. З 1980 року – спів-

робітниця HAZU (тоді – JAZU*), а 2000 року її обрали членом Академії; була також почесним членом Міжнародної наукової асоціації «Folklore Fellows» Фінської академії наук, а також членом Етнографічного товариства при колишній Чехословацькій академії наук. За наукову діяльність отримала дві хорватські державні нагороди: річну (1975) і за діяльність упродовж життя (1990), а також дві міжнародні: Гердерову (Відень, 1991) і «G. Pitřé – S. Salomone-Marino» (Палермо, 1992). Також нагороджена «Antun Barac» від Славістичного комітету Хорватського філологічного товариства (1999). За особисті заслуги в розвитку науки в Хорватії і у світі посмертно (2012) відзначена у виданні, із зображенням Руджера Бошковича, Даниці хорватської. Була одним із засновників Міжнародного товариства з дослідження фольклорного нарративу (International Society for Folk Narrative Research), брала участь у роботі редакції міжнародного часопису «Фабула», постійний учасник робочого колективу *Enzyklopädie des Märchens* (Енциклопедії казок). Видала друком понад двадцять книжок (деякі було перевидано); 250 статей у хорватських і міжнародних наукових часописах.

Фольклористична діяльність М. Бошкович-Стулли розпочалася з фундаментальних досліджень ранніх 1950-х років в Істрії, а згодом продовжилася в 1960-ті роки в інших хорватських областях: у передмісті Дарувара і Пакраца, у Банії, у передмісті Шибеника і Дрниша, Конавала, Дубровницького примор'я, Рієки і жупи Дубровницької, Шипана і Ластова, Пелешца і Неретви, на островах Хвара і Брача, у Синиському краї тощо. Фольклорний матеріал спочатку накопичувала у вигляді рукописних нотаток, а згодом використовувала і магнітофонні записи. Результатом цих польових робіт стали 34 рукописні збірки і 59 магнітофонних записів автентичних розповідей майже з усієї Хорватії. Зафіксувала 2433 розповіді,

* Хорватська академія наук і мистецтв [прим. перекладача].

1253 пісні, 89 прислів'їв і приказок, а також чимало різноманітних обрядів.

Перелічені матеріали становлять значну частину корпусу хорватської усної прозової спадщини другої половини ХХ ст. Окрім того, дослідниця брала участь у підготовці документальних записів для міжнародних каталогів (наприклад, АаTh, те-пер – АТУ). Підготовка масштабних досліджень уможливила і нові підходи до аналізу народної творчості, зокрема у формі розгляду старих джерел у світлі теоретичних засад фольклористики як науки. Підготовлені записи склали фундаментальний корпус хорватської усної традиції другої половини ХХ ст., а М. Бошкович-Стуллі вважають найкращою збирачкою народної творчості нашої доби. Показовою ознакою зібраних нею текстів є тяжіння до найточнішого відтворення розповіді з усіма її стилістичними особливостями. Відповідно, 11 різнопланових оповідних збірок, що вийшли друком у середині 1950–1990-х років, – не звичайні антології, а радше збірки сучасного хорватського живого мовлення трьома діалектами: штокавським, кайкавським і чакавським. Збірки, що засвідчують безперервне функціонування вербального фольклору.

Збірка народних оповідань 1963 року, випущена з нагоди 500-річчя хорватської літератури (частково перекладена словацькою мовою в 1987 р.), стала новим словом у виданнях хорватської народної прози. Варто відзначити також і збірку «Kroatische Volksmärchen» («Хорватські народні оповідання») – першу повну збірку хорватських народних оповідань, що побачила світ у відомому німецькому виданні «Die Märchen der Weltliteratur» («Казки світової літератури») (1975). М. Бошкович-Стуллі в передмові докладно описала основні особливості хорватської народної творчості, спираючись на хорватські народні оповідання від глаголичних записів і до сьогодення. З тієї самої збірки на японську мову було перекладено, вочевидь, наявні лише тут хорватські записи текстів.

Остання її збірка – антологія розповідей «*Usmene pripovijetke i predaje*» («Усні оповідання і перекази») (1997) – підготовлена з нагоди чергової річниці хорватської літератури в 1963 році і була тим виданням, де репрезентовано як теоретичні знання авторки, так і багатий фактичний матеріал.

Внесок М. Бошкович-Стуллі до національної культури й науки не обмежений лише збиранням народної спадщини і охороною її від забуття, він також охарактеризований підготовкою теоретичної наукової бази з фольклористики. Її погляди на засади дисципліни в сучасну добу відрізняються від її ранніх поглядів, певною мірою політично заангажованих, адже пов'язані із суспільною та історичною заангажованістю народної творчості відповідно до способу життя окремих соціальних прошарків. Народну творчість дослідниця розглядала як динамічний процес, що триває в незафіксованому стані протягом багатьох століть (але в тісному зв'язку з писемною літературою), як окремий спосіб функціонування усних текстів, зумовлений специфічними умовами побутування: у неповторному багатстві варіантів пісень, розповідей та інших форм фольклору за відносної стабільності основної структури. Цим М. Бошкович-Стуллі включила дослідження хорватської фольклорної спадщини в ширший – європейський і світовий – контекст; осучаснила підходи дослідження; розпочала розгляд не досліджуваних теоретичних категорій; підготувала міцну теоретичну базу для сучасних наукових розвідок. Нові теоретичні підходи і введення нової назви «*usmena umjetnost*» («усна творчість»), замість уживаного до того часу терміна «*narodna umjetnost*» («народна творчість»), наявні в розвідці «*O pojmovima usmena i pučka književnost i njihovim nazivima*» («Про поняття усна і народна література та про їх назви») (1973). У сучасних дослідженнях фольклорних і літературних явищ через багатозначність, невизначеність і різні ідеологічні нашарування в поняттях «народ» і «народне» наз-

ва «народна творчість» не вживається. Дослідниця ж віддала перевагу назві «усна література», якою окреслюють літературу, що функціонує в усній, прямій комунікації, і яка традиційно передається з уст в уста, адже сама назва вказує на її походження, функціонування і поширення, стосунки з писемною літературою, тексти якої фіксовані і зберігаються в інший спосіб. Атрибут «народний» залишається лише в назвах окремих усних народних текстів.

В «*Usmenoj književnosti*» («Усна література»), першій книзі видання «*Povijest hrvatske književnosti*» («Історія хорватської літератури») (1978), уперше народну творчість виокремили як структурну одиницю при огляді історії хорватської літератури. У ній системно викладена, теоретично і методологічно осмислена проблема парадоксу історії функціонування усної народної творчості, який раніше завжди характеризувався вирізненням з корпусу усної народної творчості міфологічного прапочатку національної літератури чи інтересу до неї або, скажімо так, відкриття її в добу романтизму. Науковець не створила нереальну історію усної народної творчості, а радше означила її наявність у писемних літературних пам'ятках, а також впливи писемної літератури на усну народну творчість, їх переплетіння від середньовічної доби до відкриття цього феномену і фіксування його в першій половині XIX ст. Такий авторський підхід до аналізу зумовлений креативним теоретичним переосмисленням здобутків Празької школи, американської контекстуальної фольклористики і праць Х. Баузінгера і К. Чистова. Він докладно обґрунтований на перших шістдесяти сторінках, підкріплений тодішньою і попередньою науковою світовою літературою. Усна народна творчість функціонує рівно стільки, скільки існують її здобутки, кожен новий здобуток – новий винахід, а можливий, вірогідний запис залишається лише неповним і ненадійним свідченням. Однак М. Бошкович-Стуллі не займала крайніх позицій – розрізнення трьох рівнів аналізу фолькло-

ру (текстури, тексту і контексту, за А. Дундесом), вона припускала за можливе вивчення усної народної творчості у вигляді записів: її можна розглядати і «як естетичний (літературний) феномен, запозичений із звичайної мовної комунікації, збережений і в записах, такий, який варто відокремлювати від драматизації текстури і контексту, але який опосередковано також є свідченням на їх користь».

Усна народна творчість залишається своєрідним революційним *opus magnum* М. Бошкович-Стуллі, водночас і неперевершеним значним здобутком хорватської фольклористики.

Однак цими значними здобутками наукові досягнення М. Бошкович Стуллі, безперечно, не обмежені. Сприйняттям усної народної творчості як безпосередньої комунікації, переважно в невеликих людських групах, вона відкрила простір для тих перехідних літературних форм, які не могли існувати виключно в усній формі. Це було насамперед народне читання, яке розуміли як елементарну літературну структуру, що задовольняла людську цікавість і виявляла тісний зв'язок з повсякденним життям. Ці тексти не можна охарактеризувати як літературу для народу в соціологічному сенсі, оскільки вже сам атрибут «народний» має конотацію звичайного, улюбленого, відомого, загальнопоширеного, можливо, не надто високоякісного, але простого і зрозумілого читива, розрахованого на певну групу читачів. М. Бошкович-Стуллі визначила і охарактеризувала цей розділ народної творчості в різні часи функціонування хорватської (і писемної, і усної) літератури, а також і в позалітературних її виявах – «*Usmena književnost nekad i danas*» («Усна література колись і тепер») (1983), уперше видана 1973 року в часопису «*Umjetnosti riječi*» («Мистецтво слова»).

Зміни, що позначилися на етнологічних і фольклористичних працях у світі, пов'язані з урбаністичними тенденціями в науці в середині 1970-х років, спричинили появу подібної тематики і в доробку М. Бошкович-Стуллі, яка була свідомо не-

обхідності подальшої розробки цього напрямку. Зокрема йдеться про розширення її наукових інтересів у галузі дослідження прислів'їв, аналізу розповідей, що виникають з повсякденних життєвих ситуацій, переказу особистих, персональних вражень, спостережень, що постали під впливом телевізійних передач, міських новин. Дослідження щодо теоретичних характеристик розповіді про реальні події із життя, наративів, які беруть свій початок із приватної розмови і формуються в більш чи менш структуровану розповідь про власні спогади чи такі, що виникли на базі розповіді близьких родичів-предків, з якими ще міг бути особистий контакт, уперше дають підстави поставити питання про можливість залучення цих текстів до корпусу народної творчості. Авторка підтвердила, що такі розповіді, відповідно до своїх характерних ознак, становлять окрему категорію сучасної усної народної прози.

У 1975–2006 роках дослідниця видала сім авторських книжок про народну творчість, а саме: «Usmena književnost kao umjetnost riječi» («Усна література як мистецтво слова») (1975); «Usmena književnost nekad i danas» («Усна література колись і тепер») (1983); «Usmeno pjesništvo u obzorju književnosti» («Народна поетична творчість у світлі літератури») (1984); «Pjesme, priče, fantastika» («Пісні, оповідання, фантастика») (1991); «Priče i pričanje» («Розповіді і розповідна манера») (1997; 2006); «O usmenoj tradiciji i životu» («Про усну традицію і про життя») (1999; 2002); «Od bugarštice do svakidašnjice» («Від бугарштиці до повсякденного життя») (2005). У них сконцентровано основні її наукові інтереси: від теоретично-методологічних і термінологічних питань, через переплетіння і взаємовпливи наукової і народної культури, до розгляду проблематики окремих жанрів і мотивів. Водночас її праці є поєднанням різноманітних підходів і методів дослідження фольклорних текстів другої половини ХХ ст. і початку нового тисячоліття. Вона дбайливо, із цікавістю підходила до розгляду питань: уваж-

но дослуховувалася до нових віянь у світовій фольклористиці і гуманітарних науках загалом, доповнюючи і критично переглядаючи власні переконання. Важливою сторінкою діяльності була праця і на лексикографічній ниві, особливо як укладача «Hrvatskoj knjževnoj enciklopediji» («Хорватська літературна енциклопедія»).

Незважаючи на родинну й особисту трагедію, пов'язану з військовими подіями, про які вона ніколи не говорила до 1996 року, М. Бошкович-Стуллі була приязною і доброзичливою. Повоєнні політичні події сприймала із цікавістю, але не оцінювала їх. Віддавалася своїй роботі, надавала перевагу саме науковим аргументам, які були важливою і невіддільною складовою хорватської культури і мови. Незаперечно першою надала хорватській народній творчості наукове визначення і аргументацію. Попри те що її судження загалом базуються на хорватському матеріалі з урахуванням відповідних тенденцій у міжнародному науковому арсеналі, вони ніколи не були локальними і тільки хорватськими, а є рівноправною складовою світової науки.

Остання книга М. Бошкович-Стуллі «Priče iz moje davnine» («Розповіді з моєї давнини») (2007) повертає нас до початку її біографії. Знана фольклористка і літературознавець демонструє своє друге обличчя – обличчя майстерного оригінального художнього оповідача. Така зміна відбулася не раптово: сила її наукових праць не лише в тому, що в них написано, але і в тому, як їх написано.

Тим часом Інститут змінив свою адресу. Вона твердила, що так і не знайшла свій власний куток на нових просторах Інституту на Шубічевій вулиці. Можливо, – це й так, але іноді нам видається, що присутність М. Бошкович-Стуллі відчувається там всюди, а ми, власне, лише тимчасово працюємо в її домі.

Переклад з хорватської Мирослави Карацуби